

# Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije

(Avtorji: Janko Pleterški, Danilo Kecić, Miroljub Vasić, Pero Damjanović, Fabijan Trgo, Pero Morača, Branko Petranović, Dušan Bilandžić, Stanislav Stojanović; končna redakcija: Pero Morača, Stanislav Stojanović; prevodi v slovenščino: Vlado Barabaš, Franček Brglez, Mojca Mihelič, Roman Zupan; izd. ČZDO Komunist in Državna založba Slovenije, Ljubljana 1986, 416. str.)

Načrtovalci, pisci in sodelavci pri tej knjigi so se znašli pred vrsto težavnih metodoloških problemov, ki so jih skušali po svoji naboljši volji reševati s kompromisi, ki pa se niso vselej najbolje posrečili. Rezultat tega imamo pred seboj v knjigi. Če gledamo s stališča zgodovinske stroke, so bili glavni metodološki problemi, s katerimi so se zgodovinarji pri pisanju te knjige soočali, naslednji:

1. Ali naj bo delo nekakšna uradna zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije, ki je vodilna idejna in politična sila jugoslovanske družbe in ki ima o svojem poslanstvu v tej družbi, o svoji prehojeni poti, neka svoja uradna stališča – ali naj bo to objektivno znanstveno pisana zgodovina, kjer more biti zgodovinar-komunist bolj kritičen in prehitovati ocene partijskega vodstva?

2. Ali naj se pregled zgodovine ZKJ omeji le na konkretni razvoj komunističnega gibanja, ali pa naj poda široko družbenopolitično ozadje dobe, iz katere je to gibanje raslo in nanjo povratno vplivalo?

3. Ali naj stoji v ospredju zgodovine idejnopolično in organizacijsko ves čas enotna KP in ZKJ kot faktor jugoslovanske države, ki je vsekakor pomembna determinanta, ali pa jugoslovanski narodi, ki so družbeno-zgodovinski subjekt in faktor tako v objektivni zgodovinski realnosti kot tudi v marksistični

stični družbeni teoriji in praksi? (Ta metodološki problem je v knjigi rešen neustrezno in sicer z dvojno optiko: splošno jugoslovansko in posebno-lokalno. Posebno pa je v jugoslovanskih razmerah vendar naci-onalno!!).

4. Ustvarjalci so bili postavljeni tudi pred problem, ali naj bo to avtorsko delo ali pa naj delo poteka na široki kolektivni osnovi s širokimi strokovno-znanstvenimi timi, ki pa se morajo konsultirati še s široko politično strukturo in akterji zgodovine ZKJ?

In še kakšne metodološke probleme in zanke bi mogli naštet. Kako so jih pisci reševali, bolj ali manj res prepuščeni sami sebi, je razvidno iz teksta knjige, ki se v redakcijskem predgovoru sama razglasa za znanstveno zgodovinsko sintezo.

Prva, zunanja značilnost knjižnega besedila je njegova precejšnja neizenačenost tako glede objektivnosti znanstvene analize kot tudi glede samega stila pisanja – torej njegove jasnosti in komunikativnosti. Nekatera poglavja so po svoji kvaliteti daleč pred drugimi. Za to je več vzrokov. Nekateri problemi oz. nekatera obdobja so bila že pred pisanjem zgodovine ZKJ obdelana boljše kot druga, nekateri pisci naše zgodovine so bolj talentirani ali so se bolj potrudili kot drugi. In ne nazadnje, skupna redakcija ni napravila vsega, kar bi lahko. Nekatera poglavja v knjigi so pisana lepo sintetično, konsistentno, v drugih pa mrgoli odvečnih, tudi drugorazrednih podatkov in zato koherentnost teksta šepa.

Knjiga je razdeljena na štiri dele, s tem da obsega prvi, uvodni del, razvoj delavskega gibanja pri jugoslovanskih narodih od njegovih začetkov do ustanovitve jugoslovanske države. Nadaljnja periodizacija knjige je običajna, kakor je že dolgo uveljavljena v zgodovino-pisju o zgodovini KP in ZKJ; tako zajema drugi del obdobje komunističnega gibanja v pripravah na revolucijo v letih stare Jugoslavije; tretji del je posvečen vlogi KPJ v osvobodilni vojni in socialistični revoluciji v letih 1941–1945; četrti del, ki je najobsežnejši, zajema obdobje socialistične gra-

ditve v letih 1945–1980, kot smo to imenovali do včeraj. V knjigi je vse to zadnje obdobje enostavno poimenovano z »Obdobjem socialistične revolucije«, kar se mi zdi znanstveno težko sprejemljivo in bodo o tem morali svoje reči še drugi družboslovci. Menim, da revolucija ne more trajati v nedogled. Po takšnem gledanju traja naša revolucija že najdlje v zgodovini. Z njim popolnoma relativiziramo revolucionarno dogajanje, ki je enkratno zgodovinski prekrat.

Prvo poglavje o delavskem gibanju v jugoslovanskih deželah do ustanovitve enotne revolucionarne partije je nastalo na podlagi literature, ki je že dokaj dobro obdelala svojo problematiko. Tako je ta del v knjigi, ki je bistveno obsežnejši kot je bil v prejšnji, prvi izdaji Zgodovine KPJ – ZKJ, napisan najbolj sintetično in tekoče. Vsebuje najmanj »diskutabilnih« ocen in v njem je najbolj dognano razčlenjena in razvidna mnogonacionalna struktura na jugoslovanskih tleh in zgodovinsko predstavljeno narodno vprašanje kot pomemben dejavnik zgodovinskega razvoja in kot determinanta delavskega gibanja v jugoslovanskih deželah pred nastankom skupne jugoslovanske države.

Drugi del o jugoslovanskem komunističnem gibanju v stari Jugoslaviji je po obsegu manjši kot je bil v Pregledu zgodovine ZKJ. Zato so bila vsa prizadevanja usmerjena v čim bolj sintetično podajanje, kar pa ni v celoti uspelo. Ta del je razdeljen na štiri poglavja:

1. Ustanovitev in vzpon Komunistične partije Jugoslavije (1919–1921);
2. V iskanju nove strategije revolucije (1921–1928);
3. Boj proti monarhistični diktaturi (1929–1934); in
4. Nastajanje protifašistične ljudske fronte (1935–1941).

Prvi dve poglavji se še najbolj približujeta sintetičnemu načinu pisanja. V njih je govor o družbenopolitičnih razmerah v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev v prvih letih po nastanku in o novem idejnopoličnem in organizacijskem povezovanju v delavskem gibanju. Nato je predstavljen vzpon revolucionarnega delavskega gibanja, idejna konfrontacija z reformisti, drugi kongres partije v Vukovaru, njegov program, razcep s socialističnimi »centrumaši«, partija in volitve v konstituanto, ter prepoved KPJ.

V poglavju Iskanje nove revolucionarne

strategije so kratko predstavljene gospodarske in politične razmere v državi v dvajsetih letih, ki so pogojevale razvoj KPJ. Skicirani so začetki snovanja ilegalne KPJ, njene prve politične akcije in prva državna konferenca KPJ na Dunaju poleti 1922. Nato so opisani idejni spori KPJ, zlasti glede narodnega vprašanja, njena tretja konferenca z resolucijo o narodnem vprašanju. Sledi prikaz intervencije Kominterne in modifikacija partijske politike do nacionalnega vprašanja, tretji kongres KPJ na Dunaju in četrti v Dresdenu.

Ocene so več ali manj na nivoju dosežkov jugoslovanske historiografije, čeprav bi se o nekaterih moglo razpravljati, kot na primer o oceni »nacionalnih« stališč Sime Markoviča, ki so v knjigi popolnoma rehabilitirana, čeprav jih zgodovinska praksa ni potrdila.

V teh dokaj dobro napisanih poglavjih žal pogrešamo kakršnokoli omembo nekaterih bistvenih problemov komunističnega gibanja v Sloveniji, kot je npr. dejstvo, da so bili slovenski komunisti tisti, ki so že na 1. konferenci KPJ opozorili na obstoj narodnega vprašanja v Jugoslaviji; nadalje vsa strategija in taktika slovenskega komunističnega vodstva z njegovim poskusom, kot je bila Zveza delovnega ljudstva v Ljubljani oktobra–decembra 1922 ter ustanovitev Socialistične stranke delovnega ljudstva Slovenije, januar–april 1923, ko slovensko komunistično vodstvo ni sledilo politiki Namestniškega komiteja KPJ v Beogradu, bilo od tega in potem tudi še od Kominterne obsojeno in izključeno iz KP. Vsekakor je to pomembna, idejno zanimiva, bogata in omembe vredna problematika, saj se je z njo pečal sam IK Kominterne.

Naslednji dve poglavji o boju proti monarhistični diktaturi in o nastajanju protifašistične ljudske fronte sta pisani zelo nekonsistentno; mrgoli podatkov, včasih celo nepovezanih, malo je sintetizirano, zlasti so slabo formulirani odlomki o gospodarskem in socialnem razvoju; vse preveč je tu že zastarelih stereotipov. Opisan je kraljevi državni udar, usmeritev KPJ na oboroženo vstajo in organizacijski razkroj partije. Sledi oris posledic gospodarske krize, krize monarhofašističnega režima in spremembe v taktiki KPJ na četrti državni konferenci decembra 1934 v Ljubljani.

Podpoglavja 4. poglavja o nastajanju protifašistične ljudske fronte 1935–1941 so obli-

kovana tako, da lahko izstopi zgodovinska vloga Josipa Broza-Tita že v letih 1937–1939. V podglavju Poglobljanje revolucionarne krize v državi v letih 1939–1940 je zapisanih mnogo starih stereotipnih ocen, ki ne morejo zdržati znanstvene kritike in res niso knjigi v ponos. Takšna je npr. ocena o tem, da spremenjena strategija Kominterne glede opustitve politike ljudske fronte v jeseni 1939 in spomladi 1940 ni bistveno vplivala na politiko KPJ, ter ocena, da je KPJ konec poletja 1940 postajala najvplivnejša stranka v političnem življenju Jugoslavije.

Poglavje je obogateno z dokaj objektivnim kritičnim prikazom spopada na »Književni levici« na Hrvaškem, ki ni zadeval samo literaturo. Pogrešamo pa prikaz celotne idejne in politične dinamike, razhajanj in partijskega omahovanja v politiki ljudske fronte v Sloveniji v jeseni 1939 in spomladi 1940, ter srečnega akcijskega sporazuma levih sil pod vodstvom KPS konec poletja 1940 ob ustanovitvi ilegalnega akcijskega odbora Društva prijateljev Sovjetske zveze.

Tretji del, ki obravnava KPJ v osvobodilni vojni in socialistični revoluciji, je pisan dokaj sintetično, včasih celo tako zelo, da so zabrisane temeljne značilnosti razvoja NOB in revolucije pri posameznih narodih; te pa so bile tako velike, da moremo govoriti kar o federativnem poteku našega osvobodilnega boja oziroma o naši mnogonacionalni revoluciji, ki je imela sicer skupno idejno vodstvo (KPJ) in skupni cilj: narodno in socialno osvoboditev ter ponovno vzpostavitev skupne jugoslovanske države na popolnoma novih federativnih temeljih suverenosti vsakega naroda. Tudi ta tretji del je razdeljen na štiri poglavja, ki odražajo tok narodnoosvobodilnega gibanja in poglobljanja revolucionarnega dejanja. Prvo poglavje nosi naslov Priprave in začetek narodnoosvobodilnega boja (leto 1941). Drugo: Boj za utrditev in širjenje narodnoosvobodilnega gibanja (leto 1942). V tem poglavju je načetih na novo nekaj problemov in postavljenih nekaj nestereotipnih ocen, ki vendarle dokazujejo precejšen razvoj našega zgodovinskega pisja o NOB in ljudski revoluciji in celo evolucijo zgodovinarjev samih, kar je vsekakor razveseljivo. To poglavje je pisal isti avtor kot v prvi izdaji, namreč v Pregledu zgodovine ZKJ pred četrto stoletja. Pozornost zgodovinarja in tudi sicer nekoliko bolj

razgledanega bralca pritegnejo razlage in ocene o problemih strategije in taktike KPJ v narodnoosvobodilnem boju ter o dveh etapah revolucije, o njunem medsebojnem prepletanju, o zgodovinskem prehitevanju, o posledicah, o intervencijah Kominterne. Jasno je zapisana gotovo pravilna ocena o najtežjem in prelomnem letu narodnoosvobodilne vojne, o letu 1942.

Metodološko je vprašljivo le to, ali je ta del kar splošna zgodovina narodnoosvobodilnega boja in je včasih težko razmejiti vlogo KPJ v njem, če se ne zadovoljimo z ugotovitvijo, da je bila partija navzoča vsod, vodila vse, odločila o vsem, storila vse.

Posebej glede slovenskih zadev v tej knjigi je potrebno reči, da so prikazane na velikih mestih povsem ustrezno, vendar so tako vpete v splošni jugoslovanski kontekst, da more le največji strokovnjak iz tega izluščiti specifičnost, samostojnost, originalnost slovenske Osvobodilne fronte, slovenskega osvobodilnega boja, slovenske narodne samozavesti in slovenske narodne samoodločbe za federativno Jugoslavijo.

Škoda je, da ob Kočevskem zboru in II. zasedanju AVNOJ ni osvetljena intenzivna razprava, ki jo je imelo slovensko narodnoosvobodilno vodstvo z odposlanci CK KPJ, Vrhovnega štaba in AVNOJ o narodnem vprašanju in strukturi bodoče jugoslovanske federacije. Kvaliteto teh razprav in smer razvoja jugoslovanske federativne skupnosti, kakor si jo je zamišljalo vodstvo jugoslovanske revolucije, bi zelo dobro lahko ilustrirala Titova izjava slovenski delegaciji na sprejemu v Jajcu ob II. zasedanju AVNOJ, ko je izjavil, da je tedanja stopnja jugoslovanskega centralizma maksimum, narekovan zaradi potreb narodnoosvobodilne borbe, da pa se bolj bodoča federativna država razvijala vse bolj v smer vse večje federativnosti in poudarjene vloge narodov.

Za četrti del velja najprej splošna pripomba o naslovu, povedana že v začetku ocene; nadalje je potrebno reči, da se po metodi in po stilu pisanja cepi v dva različna dela. Prvi del, ki zajema dve poglavji, je pisan s stališča klasične zgodovinske vede, kjer analiza procesov in sintetične sodbe izhajajo iz analize empirije zgodovinskih faktov. Naslednja poglavja, ki zajemajo obdobja po letu 1950, so pisana drugače, rekli bi nekako politološko; splošno teoretično razglabljanje tez in modelov prednjači tako po obsegu kot po po-

menu, in izbrana dejstva samo ilustrirajo idejno elaborirano shemo. Pri dokaznem materialu posegajo pisci predvsem po internih partijskih ocenah, ki jih povzemajo kot preverjen zgodovinski fakt.

Pisci tega razdobja so se srečali z nekaj trdimi orehi, kjer brez temeljite poglobitve v problematiko teorij izgradnje socializma v okviru leninističnega modela; brez popolnega razčiščenja pojmov, kaj je leninizem, kaj stalinizem, kaj sta pomenila v času svojega klasičnega razvoja, kje in kako je KPJ poskušala leninistični model razvijati naprej, primerno potrebam časa, ni mogoča uspešna historična analiza. Tako pisci niso ponudili prepričljivejših ocen o enem izmed ključnih dogodkov na poti emancipacije in demokratizacije KPJ – ZKJ, ocene o 6. kongresu KPJ leta 1952 v Zagrebu in o vsej globini njegove kritike birokratskega maličnega pri izgradnji socializma, katerega eden najočitnejših pojavnih oblik je stalinizem; ocene o zelo raznolikih in nepreciznih intencijah nadaljnega razvoja jugoslovanske družbe in mesta ZKJ v njej. Zaradi tega je dokaj neprepričljiva njihova ocena konceptov Milovana Djilasa, da je razvijal anarholiberalne poglede in odpiral vprašanja, o katerih je kongres že sprejel stališča (str. 340–341). Pronicljivemu in prepričljivemu teoretičnemu analitiku ali zgodovinarju s temeljitim teoretičnim znanjem je kaj lahko na podlagi kongresnih materialov izoblikovati tudi povsem nasprotno oceno. S tem problemom se bo morala naša teoretična misel o socializmu še spoprijemati.

Zanimivo je, kako so avtorji pri predstavljanju demokratizacije družbenega in političnega življenja v jugoslovanski družbi in znotraj ZKJ v letih 1952–64 popolnoma spregledali veliko nasprotje, ki je vladalo med demokratično usmeritvijo programa ZKJ in med izredno centralističnim in direktivnim statutom ZKJ iz leta 1952 in 1958, v katerih so imeli najvišji forumi ZKJ izjemno velike kompetence, kar gotovo ni pospeševalo širokega razmaha demokratizacije. Nezadostno in današnji stopnji vedenja neadekvatno je izrisano narodnostno vprašanje v teoretičnih in praktičnih pogledih ZKJ v letih 1958–64.

Dobro bi bilo akcentirati Titovo oceno na 8. kongresu 1964. leta, da »naši narodi niso dovzetni za teorijo unitarnega jugoslovanstva«. Ta ocena kongresa je odprla novo

etapo v razmišljanju in praktičnem opredeljevanju ZKJ v pogledu narodnostne politike v Jugoslaviji, ki je našla svoj izraz v ustavnih amandmajih 1969 in v novi ustavi 1974. O teh stvareh je pisec veliko bolj informiran, čeprav ne na podlagi izvirnih zgodovinskih dokumentov.

Pred nami je knjiga, ki je nastajala dolgo vrsto let, ki naj bi kritično ovrednotila prehojeno pot Komunistične partije oziroma Zveze komunistov Jugoslavije. Ne bi hotel dvomiti v dobro voljo izdelovalcev tega dela, toda ob čitanju knjige se mi vzbudi vtis, da ne daje odgovora na nekatera bistvena vprašanja razvoja naše polpretekle dobe, npr. glede nacionalne problematike, glede afirmacije narodov v naši mnogonacionalni državni skupnosti in položaja delovnega človeka v odločanju o rezultatih dela. Pojasnilo za to moremo najti v premajhni razvitosti našega zgodovinskega in morda včasih tudi v subjektivni odločitvi avtorskega kolektiva in redakcije, da nekatere zgodovinske probleme tretira na star način in jih ne podvrže neprizanesljivi zgodovinski kritiki, ki bi bila na ravni sodobne zgodovinske znanosti in potrebe našega idejnega in političnega trenutka. Samo kritična zgodovinska presoja more osvoboditi duha bremena preteklosti, osvetliti sodobni trenutek, mobilizirati voljo in pokazati smer za delo v sodobnem trenutku in v prihodnosti.

*Janko Prunk*

MARJAN BRITOVŠEK

## Stalinov termidor

*(Cankarjeva založba, Ljubljana 1984, 545 str.)*

Zgodovinar delavskega gibanja, profesor filozofske fakultete v Ljubljani, Marjan Britovšek je objavil obsežno študijo »Stalinov termidor«. Ta študija predstavlja po predmetu, s katerim se ukvarja, nadaljevanje avtorjevih zgodnjih raziskav, objavljenih v knjigah »Boj za Leninovo dediščino« in »Carizem, revolucija, stalinizem«. Jugoslovanski založniki so na začetku osemdesetih let